

Fıkhî Meselelere Yaklaşımında Erillik İddiaları

Claims of Masculinity in Approaching Fiqh Issues

Fetullah YILMAZ

Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim
Dalı

Assoc. Prof., Ataturk University, Faculty of Theology, Department of Islamic
Law

ftllhyilmaz@ankara.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2348-9537

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15 Şubat/February 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 29 Nisan/April 2024

DOI: 10.53683/gifad.1437520

Atıf / Citation: Yılmaz, Fetullah. "Fıkhî Meselelere Yaklaşımında Erillik İddiaları / Claims of Masculinity in Approaching Fiqh Issues". *Gifad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / The Journal of Gumushane University Faculty of Theology*, 13/26 (Temmuz/July 2024/2): 699-728

İntihal: Bu makale özel bir yazılım ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by special software. No plagiarism was detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/tr/pub/gifad> **Mail:** ilahiyatdergi@gumushane.edu.tr

Copyright© Published by Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Gumushane University, Faculty of Theology, Gümüşhane, 29000 Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Bu makalede İslam hukukçularının erkek oldukları, dini istismar ederek kendi lehlerine hükümler koydukları şeklindeki iddialar değerlendirilmektedir. Bu amaçla önce iddiaların hangi zeminde ortaya çıktığına işaret etmek için girişte bazı hususlar incelenmektedir. Ardından söz konusu iddialar, sahiplerinin ifadeleriyle tespit edilip ortaya konmaktadır. Erillik iddiaları üç aşamada ele alınmaktadır. Birincisi, bu iddiaların hangi zemine dayandığı, ikincisi iç tutarlılığı ve söz konusu iddiaların nereye varacağı yahut neleri zorunlu kılacağıdır. Son olarak da bu tür iddiaların vakıaya uygun olup olmadığı incelenmektedir. İddiaların gerçeğe uygunluğu iki önerme üzerinden tartışılmaktadır. 1. Fukahanın tamamının yahut çoğunun erkek olması. 2. Kendi lehlerine olan hükümler vermeleri. Birincisi tarihi bilgiler ışığında değerlendirilmektedir. İkincisi ise yine aynı şekilde tarihte kadın fıkıhçıların da erkekler gibi fıkhi bir bakışa sahip oldukları tespitiyle tenkit edilmektedir. Çağdaş kadın fıkıhçılardan da klasik fukahanın usulünü takip edenlerin aynı bakış açısına sahip oldukları ortaya konmaktadır. Sonuç kısmında, ulaşılan neticeler belirtilmektedir. Araştırmada kaynak taraması ve metin analizi yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *İslam Hukuku, Ataerkillik, Fukahanın Cinsiyeti, Feminizm, Kadın Fakihler.*

Abstract

This article evaluates the allegations that Islamic jurists were men and that they abused religion and made rulings in their own favour. For this purpose, some issues are examined in the introduction in order to point out the grounds on which the allegations arise. Then, these allegations are identified and put forward with the statements of their owners. Masculinity claims are analysed in three stages: Firstly, the grounds on which these claims are based, secondly, their internal consistency and where these claims will lead or what they necessitate. Finally, it is analysed whether such claims are in accordance with the reality. The truthfulness of the claims is discussed on the basis of two propositions: 1. That all or most of the fuqahā' were men. 2. That they made judgements in their own favour. The first one is evaluated in the light of historical information. The second one, on the other hand, is criticised with the observation that women jurists in history also had a jurisprudential perspective like men. It is also revealed that contemporary women jurists who follow the methodology of classical jurists have the same point of view. In the conclusion, the conclusions reached are stated. In the research, the methods of literature review and textual analysis were used.

Keywords: *Islamic Law, Patriarchy, Gender of The Fuqahā', Feminism, Female Jurists.*

Extended Summary

This article deals with the allegations that Islamic jurists are men, that they exploit religion and make rulings in their own favour. For this purpose, some issues are examined in the introduction in order to point out the grounds on which such allegations arise. Accordingly, it is mentioned that the reasons for the Islamic world's lagging behind the West have been searched for recently, and the allegations put forward by different people and segments in this regard are included. Some of them claim that the backward position of women in Islamic society is among these reasons. It is mentioned that the Muslim woman was presented as a negative symbol in the process of modernisation of the Islamic world, and in this context, she was presented as an uneducated, submissive, obedient to her husband, without freedom and rights, constantly working, and a downtrodden type, and it is claimed that the reason for this situation of women is the idea of fiqh. It is explained that in time, such claims entered a different phase and Islamic jurists began to claim that they were men and that they abused religion in favour of their own gender. In the course of the subject, the allegations are first outlined, then the grounds on which they are based are pointed out, and the allegations are evaluated in terms of whether they are consistent within themselves and whether they are true. In this process, it is first mentioned that the door of ijtihād should be opened, that sects are opinions, and then it is argued that they are men and this affects their opinions. After the introductory part of the study, these allegations are identified and put forward with the statements of their owners. It is stated that while some claim that only fuqahā' are men, others argue that theologians, exegetes and ḥadīth scholars are all men. The article draws attention to the fact that when the details of such claims are analysed, serious discrepancies and issues that are difficult to explain in terms of methodology stand out. It is emphasised that especially in recent times, such claims have been frequently voiced and the number of those who accept them as true has increased. These claims are analysed in three stages: Firstly, what kind of assumptions and grounds these claims are based on, secondly, their internal consistency, and finally, where these claims will lead or what they necessitate. Finally, it is analysed whether such claims are in accordance with the facts. The claims are said to be in line with liberal feminist criticisms of all history in general and law in particular. Therefore, it is argued that these claims are merely the adaptation of general feminist

assumptions to jurisprudence. The article argues that according to the Western feminist approach, all sciences, including law, are the work of masculine domination, and that the reflection of this approach in the Islamic world is almost the same, and that provisions that do not conform to the modern perception are accused of being patriarchal. When the claims are analysed in terms of consistency, it is stated that there are significant and serious problems. Although their most basic claim is that male dominance has prevailed throughout history and that women have been ignored and oppressed, it is said that many of them make statements that cancels this claim. Accordingly, it is stated that it can be argued that matriarchy is dominant based on the domination of mothers over their sons, and that patriarchy is only the visible side. To summarise, it is said that arguing that jurists act with a gender motive would result in the rejection of what is being defended in the first place, since women's determination of rulings would be the target of the same criticism. It is also criticised that such claims would entail other claims and lead to the conclusion that the 'ulemā who transmitted the religion are not reliable and that the religion transmitted is not true. Whether the claims are true or not is analysed on the basis of two propositions. 1. All or most of the fuqahā' were men. 2. They ruled in their own favour and interpreted verses and ḥadīths according to their interests and whims. The first sentence is evaluated in the light of historical information. The second sentence is criticised with the observation that women jurists in history also had a jurisprudential perspective like men. It is also revealed that contemporary women jurists who follow the methodology of classical jurists have the same mindset. In the conclusion, the conclusions reached are stated. In the research, the methods of literature review and textual analysis were used.

Giriş

Modern dönemde İslam âleminde pek çok yeni problem zuhur etmiştir. Sıkıntılarının merkezinde görülen "Batı'dan geri kalma"nın sebepleri aranmış, farklı kişi ve kesimlerce bu konuda çeşitli iddialar ileri sürülmüştür. Bunlardan birisi de İslam toplumunda kadının "geri" konumunun asıl sebepler arasında olduğudur. Kadın meselesi dâhil olmak üzere hemen bütün meseleler görünen yönü itibarıyla ele alınmaya çalışıldığı, Batı ile Müslüman toplumlar arasındaki köklü yapı farkları göz

ardı edildiğinden olsa gerek, ilmi ve içtimai hayatta yapılan bunca değişikliğe rağmen istenen ilerleme bir türlü sağlanamamıştır.¹

Gerilik meselesinde fıkhın payı da unutulmamış ve fıkıh ilmi uzun süredir devam eden tartışmalara konu olmuştur. Başlarda kimilerince içtihat kapısının kapalı oluşu yegâne suçlu ilan edilmiş, bu kapı açılınca bütün meselelerin cevap bulacağı, sıkıntıların halledilivereceği davası kazıyye-i muhkeme suretinde takdim olunmuştur.² İslam toplumunun önünde donmuş birer yapı gibi telakki edilen mezhepler birer “görüş” sayılarak miatlarını doldurdukları, artık yeni şeyler söyleme zamanının geldiği iddiasıyla, ilhamını doğrudan Kur’ân ve (bazen) sünnetten alan, sadr-ı İslâm’a rücu etmeyi savunan sesler yükselir olmuştur.

Burada modernizm ve postmodernizmin payını da unutmamak gerekir. Birincisinin her şeyi eşitleme baskısı, ikincisinin ise sınırları ve kaideleri sönmüştür ve sıfırlama etkisi, hiyerarşi ve kaideleri ciddi manada sarsmıştır. Kısaca belirtmek gerekirse; “İtikadî alan dahil olmak üzere, kaynaklar (Kur’ân ve sünnet), ibadetler, muamelât (hukuk ve mevzuat), ahlâk, sosyal hayatın düzenlenmesi, eğitim, kadın meselesi merkezli olarak aile, gayrimüslimlerle münasebetler, cihad, ev, şehirleşme, mimari, edebiyat, tarih, felsefe konuları, bütünüyle İslâmî ilimler ve İslâm kültür unsurları, kurumlar bu yeni(likçi) din ve İslâm yorumuyla irtibatlı olarak yeni veçheler almış, yeni unsurlar kazanmış, buna paralel olarak hiyerarşiler, tarifler ve üsluplar değişmiştir.”³

Kadın meselesi ve bununla irtibatlı olarak aile, evlilik, çocuk terbiyesi, ev ahlâkı meseleleri, hatta sosyal hayat bahsi bütün modernleşme tecrübelerimizin müstakil bir maddesi olarak ele alınmayı gerektirecek kadar önemli ve geniştir. Bunun muhtemelen en önemli sebebi “Müslüman kadın”ın İslam dünyasında modernleşme çizgisinin olumsuz sembolü olarak takdim edilmesidir. Bu takdim; çarşafli, sosyal hayata katılmayan, eğitimsiz, kocasına itaatkâr, hürriyeti ve hakları olmayan, devamlı çalışan, ezik bir kadın tipi şeklinde yapılmıştır. Oryantalistik dilin İslam dünyasına yönelik ana tasvirlerinde kadının başat bir konumda olduğu görülmektedir.⁴

¹ Konuyla ilgili genel bir tasvir ve değerlendirme için bk. İsmail Kara, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi* (İstanbul: Kitabevi, 1997), 1/15-66.

² İddialara göre “XII. yüzyıldan bu yana icthad kapısı kapatıldığı ve taklide bel bağlanıldığı için İslam dünyası gelişmelerin dışında kalmış, dinamizmini kaybetmiş, gerilemiştir. İslam’ın gelişmesi ve ilerlemesi isteniyorsa icthad kapısı mutlaka açılmalıdır.” Bk. Kara, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi*, 1/59.

³ İsmail Kara, *Müslüman Kalarak Avrupalı Olmak* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019), 17-18.

⁴ Kara, *Müslüman Kalarak Avrupalı Olmak*, 48.

Tasvir edilen durumun güçlü etkisinden dolayı, kimi araştırmacılara göre modernleşme süreci boyunca hep devam eden “İslam ve kadın” tartışması ideolojik baskılara son derecede açıktır. Bundan dolayı ilgili meseleyi metodolojik ve ilmi bir yaklaşımla ele alabilmek ciddi bir çaba gerektirmektedir. Çünkü bu mesele artık saf ilmi bir mesele olarak görülememektedir.⁵

Bu makalenin konusu genelde ulemanın ve özelde fukahanın erkek oldukları ve cinsiyetçi bakış ve niyetle ilmi faaliyetlerini sürdürdükleri yönündeki iddialardır. Dolayısıyla günümüzde kadınların aleyhine olduğu düşünülen hükümler bahis konusu edilmeyecek, bu hükümlerin de dâhil olduğu fıkıh ilminin erkek bakışıyla ortaya konduğu iddiası değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bahsi geçen iddiaları savunan çok sayıda yazı bulunmakla beraber, Selahattin Polat tarafından “Hz. Peygamber’in Sünneti Işığında Toplumsal Cinsiyet Meselesine İlişkin Çözüm Önerileri” *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet II* (Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı 26-27 Mayıs 2012) başlığıyla takdim edilen tebliği dışında bunları ele alıp değerlendiren müstakil bir çalışmaya henüz tesadüf edilememesi bu makalenin yazımında etkili olmuştur. Bu tebliğde konuya kısaca temas edilerek bazı önemli noktalara işaret edilmekle yetinilmiştir.⁶

Önce iddia sahiplerinin maksatlarının doğru bir biçimde ortaya konulmasına gayret edilecek, bu amaçla çoğunlukla kendi ifadeleri nakledilecektir. Ardından bunlar üç aşamada ele alınacaktır. Birincisi, bu iddiaların aslında ne tür bir varsayıma, hangi zemine dayandığı, ikincisi iç tutarlılıkları ve nereye vardıkları yahut neleri zorunlu kıldıklarıdır. Son olarak da bu tür iddiaların vakıya uygun olup olmadığı tartışılacaktır. Bu bağlamda kadın âlim ve fakihlerin varlığını gösteren belli başlı verilerle yetinilecek, tespit edilebilen rakamlara yer verilecek, makalenin hacmini büyüteceği düşüncesiyle fazla ayrıntıya girilmeyecektir.

⁵ Yukarıdaki tespitin sahibi Nazife Şişman şunu vurgular: “Bakışımız, içinde yaşadığımız ortamın ideolojikleştirdiği bir algı ile malül. İslam ve kadın meselesine ‘objektif’ ya da daha doğru bir ifadeyle ilmi bakabilmek için öncelikle bu bakışı engelleyen faktörleri bertaraf etmek gerekir.” Bk. Nazife Şişman, “Takdim”, çev. Zeynep Esra Koca, *İslam Hukukunda Kadın, Aile ve Toplumsal Cinsiyet*, mlf. Judith E. Tucker (İstanbul: Açılım Kitap, 2015), 15.

⁶ Bk. Selahattin Polat, “Peygamber’in Sünneti Işığında Toplumsal Cinsiyet Meselesine İlişkin Çözüm Önerileri” *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet II*, ed. Mehmet Faruk Bayraktar (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 137-209.

1. Fıkıhta Erillik İddiaları

Son zamanlardan sıkça karşılaşılan iddialara göre klasik fıkıh anlayışı erkek fakihlerce oluşturulmuş, dolayısıyla erkekler kendilerine uygun hükümler koymuş ve kadınlara pek hak tanımamışlardır. Öyle ki N. Yasdıman aile ile ilgili hadislerle dair araştırmasını şu varsayım üzerine kurmuştur: “İslam Tarihi boyunca kadınları ilgilendiren konularda verilen hükümlerin ve ortaya konulan çalışmaların tamamına yakın bir kısmının erkekler tarafından yapılmış olması da son derece düşündürücüdür. Bu çalışmalarda, genellikle, bir kadının alın teri, göz nuru bulunmadığı gibi, ‘kadınlarla ilgili hükümlerde’ mesnet olarak kullanılan delillerin yorumunda da, kadınların ruh dünyasını aksettiren izlere fazla rastlanmamaktadır.”⁷

Bir başka yazar da şunu iddia etmiştir: “Günümüzde ‘İslami’ diye kabul edilen hükümler, erkekler tarafından yazılmıştır ve neticede erkekler kendi ihtiyaçlarını, menfaatlerini ve yorumlarını dinselleştirmişlerdir.”⁸

Bir başkası ise ilmihallerden söz ederken şu ifadeleri kullanmıştır: “Bu tür eserlerin tamamen erkeklerin egemen bakış açısıyla yazıldığını ve kadın, genç ve çocukların ihmal edildiğini de eklemek gerekir.”⁹

Bahsedilen düşünceye sahip kişiler açısından yüksek temsil gücüne sahip olduğunu düşündüğümüz bu alıntıların teferruatına inildiğinde ciddi tenakuzlar ve usûl açısından izahı zor hususlar göze çarpmaktadır. Bunlara ilerde değinilecek olmakla beraber, itham edilen kitlenin sadece fukaha olmadığını belirtmek gerekir. Kimileri müfessirlerin, diğer bazıları ise muhaddislerin erkek olduğunu kazıyye-i muhkeme olarak vaz’ etmekte sıkıntı görmemiştir. B. Bilgin tefsirciler hakkında demiştir ki: “Bütünü erkek olan Kuran tefsircilerini, kadına eksik değer biçen eski kültürlere katılmakta cesaretlendiren şey, Kuran'a göre Kutsal Kitapların birbirlerinin devamı oluşu. Kuran'da kısa olarak bildirilmiş olan konular, daha önceki Kutsal kitaplardan yararlanılarak genişletilip açıklanabilir, diye düşünülmüş. İslam'dan önceki kültürlerin (Arap, Yunan, Roma, İran vb.) erkek merkezli,

⁷ Necla Yasdıman, *Aile Hukuku İle İlgili Hadislerin Tahlili, Tenkidi ve Mezhep İmamlarının Anlayışları* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), VI.

⁸ Gülsüm Mehdiyev, *Başkalaşmış Kadınlara* (İstanbul: Hayat Yayınları, 2020), 39.

⁹ M. Hayri Kırbaoğlu, “Dini Yayıncılıkta İlmihaller ve Temel Dini Bilgiler Meselesi (Dini Yayıncılıkta İlmihaller),” *Türkiye I. Dini Yayınlar Kongresi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004), 216.

baskın karakteri ve bunların oluşturduğu geleneklerin sağladığı menfaatten vazgeçmek herhalde kolay değildi.”¹⁰

Özellikle son zamanlarda bu tür iddiaların sıkça dillendirildiği dikkat çekmektedir. Nitekim bazıları dini ilimleri nakil ve tedvin eden bütün ulemayı kapsayacak şekilde şöyle demiştir: “Kadınlar hakkındaki uydurmaların önemli bir bölümü kadın-erkek ilişkileriyle ilgilidir. Kalam ekollerinin kurucuları da meşhur hadis kitaplarının yazarları da, geniş taraftar kitlesi olan mezheplerin kurucuları da, etkili bütün tefsir kitaplarının yazarları da hep erkektir. Bunların önemli bir bölümünün, Kuran’ın bilinçli suskunluklarını hep erkeklerin lehine değerlendirmeye çalıştıkları görülmektedir.”¹¹

Lafzen kısmi farklılıklar taşıyan iddialar, erkeklerden oluşturduğu savunulan ulemayı açıkça menfaatçilikle suçlama noktasında ortak ve güçlü bir vurguya sahiptir: “Şüphesiz ki tefsircilerin, fıkıhçıların ve hadisçilerin hepsinin erkek oluşları sebebiyle daha çok kendi cinslerini gözeterek açıklamalarda bulduklarını da hatırlamak gerekir.”¹² Kimileri de fukahanın kadınlar aleyhine ayrımcılık ve haksızlık yaptığı varsayımıyla onların özür dilemesi gerektiğini ima etmektedir: “Reform öncesi İslam hukukçuları bu tarz ayrımcı yasalar için özür dilememiştir.”¹³

İddialarda dikkat çeken birçok nokta olmakla beraber bunlardan birisine işaret etmek uygun olacaktır. İddia sahiplerinden bir kısmı fukahanın, tefsircilerin, muhaddislerin tamamının erkeklerden oluştuğunu kesin bir dille ifade ederken, bazıları daha ihtiyatlı davranıp çoğunun erkeklerden olduğunu söylemiştir.

2. Erillik İddialarının Arkaplanı

2.1. Feminist Söylem

İddiaların genelde bütün tarihe, özelde hukuka yönelen liberal feminist tenkitlerin paralelinde olduğu görülmektedir. Bu yaklaşıma göre, “Yazılı insanlık tarihi, yazarlarının, kahramanlarının, hatta kimi iddialara göre 'yapıcılarının' erkekler olması sebebiyle, bir anlamda erkekler tarihidir. Çünkü ataerkil yapılanmanın, çok uzun bir zamana tekabül eden

¹⁰ Beyza Bilgin, *İslam'da Kadının Rolü Türkiye'de Kadın* (Ankara: Konrad Adenauer Vakfı Türkiye Temsilciliği, 2001), 5.

¹¹ Caner Taslaman – Feryal Taslaman, *İslam ve Kadın* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2019), 83.

¹² Mehdiyev, *Başkalaşmış Kadınlar*, 64.

¹³ Judith E. Tucker, *İslam Hukukunda Kadın, Aile ve Toplumsal Cinsiyet*, çev. Zeynep Esra Koca (İstanbul: Açılım Kitap, 2015), 55.

geleneğinde, toplumların mali, siyasi, askeri karar mekanizmalarında söz sahibi olanlar, büyük çoğunlukla erkekler olmuşlardır.”¹⁴

Hukuk alanında “mevzu kadın ve toplumsal cinsiyet olduğunda, sorun, hukukun ataerkil bir toplumsal ortamda tekâmül etmesinden dolayı yasaların bazı açılardan yerleşik, hatta sıklıkla gizli olan kadın-erkek eşitsizliğini barındırmasıdır.”¹⁵ Bu tür iddiaları savunanların bazısı bunun bir uzantısı olarak “çoğunlukla erkeklerin kadın üzerine çalışmalar yapmasını doğru bulmuyorum.”¹⁶ demiştir. Dolayısıyla söz konusu yaklaşımın, bir zamandır yüksek sesle dillendirilen kültür ve geleneklerin asırlardan beri erkekler tarafından oluşturulduğu iddiasını esas aldığı görmek zor değildir. Nitekim kimi araştırmacılar bunu açıkça ifade etmişleridir. Erkek iktidar sahipleri tarafından üretilen bütün teori, tez ve ideolojileri, ataerkil sistemin birer ürünü olarak vasıflandıran feministler, aynı sistem için bütün toplumlarda 'değer üretme' ve 'meşrulaştırma' işlevi gördüğünü savundukları 'din' anlayışları ile hesaplaşmayı da kendi tezlerini oluşturma sürecinde temel bir hareket noktası olarak benimsemişlerdir.¹⁷

2.2. Feminist Söylemin Fıkha Taşınması

Bütün tarihe yöneltilen erkek egemenlik tenkidinin fıkha yansıması, sadedinde olduğumuz mesele olsa gerektir. Ortada bir sorun bulunmaktadır ve önce bu sorun teşhis edilmelidir: “Sosyokültürel ve siyasi yapımızın yanı sıra, yaygın dini yorumların da erkek egemen bir karakter taşıdığı, sık sık dile getirilen bir 'teşhis' haline gelmiştir.”¹⁸ Farklı anlatımla, Batı kaynaklı feminist yaklaşıma göre hukuk dâhil olmak üzere bütün ilimler, eril tahakkümün eseri sayılınca, bunun İslam dünyasındaki yansımasının aynı olması ve modern telakkilere uymayan hükümlerin ve fıkhın ataerkil/erillikle itham edilmesi bunun tabii bir sonucu olmuştur.

İddialar kadın ve erkeğin eşit olduğu varsayımdan hareketle ortaya atılmıştır. Müslümanlar arasında modern kadın tipini meşrulaştırmak, hatta

¹⁴ Hidayet Şefkatlı Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri* (Ankara: Otto Yayınları, 2012), 20.

¹⁵ Tucker, *İslam Hukukunda Kadın*, 26. Çalışmalarda sıkça erkeklerin ilimle, fıkıhla meşgul oldukları fakat kadınlar bundan mahrum bırakıldığı şeklinde iddialar yer almış, sanki bütün erkekler ilim yolunda en zirvelere çıkarak, hepsi hayatı yönlendiren birer kahraman haline gelirken, hemen bütün kadınlar dışlanmış ve ezilmiş gibi bir izlenim oluşturulmaktadır. Oysa basit bir inceleme dahi erkeklerin büyük çoğunluğunun ilimden ve hayattan, hayata katkıda bulunma imkân ve niyetinden uzak ve mahrum olduğunu gösterecektir.

¹⁶ Mehdiyev, *Başkalaşmış Kadınlar*, 82.

¹⁷ Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylem*, 25.

¹⁸ Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylem*, 11.

daha ileri aşamalara taşımak için uğraşanların, tarih boyunca meselenin yanlış telakki edildiğini, bunun da yegâne sebebinin fukaha olduğunu kabul ve iddia etmeleri, meselenin sibakı ve siyakı icabıdır. Nitekim bir araştırmacı bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Bugün İslâmî feminist diskur tarafından sosyal adaletin mütemmim bir cüzü olarak kabul edilen toplumsal cinsiyet eşitliği ile istenen, kadının toplumsal yaşamın her kurumunda ya da oluşumunda erkeklerle eşit haklara ulaşmasıdır. Bu ise doğrudan hukuk ve yasaların gözden geçirilmesini gerekli kılar. Bu anlamda şeriatın devletlerin resmi hukuku olarak kabul edildiği toplumlar için İslâm hukukunda reforma ihtiyacın zorunluluğu birçok feminist araştırmacı ve yazar tarafından vurgulanmıştır... İslâm hukukuna dair İslâmî feminist çerçevede ortaya konan çalışmaların ana vurgusu Müslüman kadınların İslâm hukuk yasaları tarafından sosyal adalete aykırı bir muameleye maruz bırakıldığıdır. Buna göre, İslâm hukukunun oluşturduğu aile yasaları, Müslüman kadınların toplumsal cinsiyet eşitliğine aykırı muamele gördüğünü en belirgin şekilde sergileyen alandır. Nitekim bu iddiaya göre, İslâm hukukunda kadına yönelik her türlü baskı, ayrımcılık ya da adaletsizliğin nedeni dinin kendisi değil, İslâm hukukunu meydana getiren ‘ataerkil’ zihniyettir. Bu anlamda İslâm hukukunun meydana getirildiği epistemolojik kaynaklar olarak Kur’an ve hadislerin yorumunda İslâm hukuku kurucu özneleri erkekler tarafından kadınlara dair kişisel ön kabullerin, ait oldukları sosyo-kültürel atmosferin ve kişisel tercihlerin etkisi vardır. Daha net bir ifadeyle, İslâmî feminizm ayet ve hadislerin ataerkil zihniyete sahip erkekler tarafından kadınların aleyhine yorumlanarak bir hukuk inşa edildiğini ileri sürer.”¹⁹

Görüldüğü üzere genelde ulemanın, özelde fukahanın erkek oldukları ve kendi cinslerini kayırdığı iddiasının dayandığı zemin ve yola çıkış

¹⁹ Hacer Ayaz, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İdealinde Müslüman Kadın Olmak: İslâmî Feminist Kadınların Dinî Geleneğe Yabancılaşma Sorunu* (Erzincan: Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 59, 60. “Ayat ve hadislere sadece kadın bakış açısıyla ve kadın sorunlarına çözüm arayarak parçacı bir mantıkla bakanların, hakikatin göreceli olduğu sonucuna demir atmaları kaçınılmazdır. Bunun sonucu nihilizmdir. Kur’an’ı her toplumsal grubun kendi açısından bakarak okuduklarını/yorumladıklarını düşünelim. Bu tam da, hakikat diye bir şey olmadığı, hakikatin okuyucu ile metin arasında her okumada yeniden inşa edilen bir şey olduğunu savunun postmodernizmin yaklaşımıdır. Böyle bir okumada Kur’an bir hakikat kaynağı olmaktan çıkmakta, bir edebiyat metni gibi okuma oyunlarının nesnesine dönüştürülmektedir. Bu yaklaşımın başka bir olumsuz sonucu ise, bütünü gözden kaçıran parçacı ve tarafgir çözüm önerilerinin ileri sürülmesidir.” Polat, “Peygamber’in Sünneti Işığında Toplumsal Cinsiyet Meselesine İlişkin Çözüm Önerileri”, 160.

noktası cinsiyetler arası eşitliktir. Eşitlik vurgusu/gayesi hemen bütün şer'î maslahatların önüne geçirilecek kadar önemli görülmüştür.

Kadınlar ve onların konumlarına dair bir çalışmaya değinen J. Tucker bu çalışmanın iki bölüme ayrıldığını söyler: “(1) İslam'ın kadına ve erkeğe tam eşitlik atfettiği meseleler. Yaşama hakkı, dini görev ve mükafatlar, ekonomik muameleler yapabilme gibi konularda kadın ve erkek eşittir. (2) Kadın ve erkeğin farklı olduğu meselelerin listesiye çok daha uzundur. Bunlar arasında boşanma, miras, çok eşlilik, vesayet, giyim ve süslenme, yetiştirme ve eğitim, şahitlik vs. mevcuttur.”²⁰

Tucker şu değerlendirmeyi yapar: “Bu farklılıklar kadını ‘onurlandırmaya ve korumaya’ hizmet ediyor olabilir, fakat eşitliğe hizmet ettiğini iddia etmek mümkün değildir.”²¹ Buna göre kadının onuru ve korunması eşitlikten daha düşük olup belki de onur ve korunma feda edilerek eşitliğin sağlanması gerekmektedir. Eşitlik, her türlü değer –onur, korunma dahil- üzerinde konumlandırılınca, bütün değer yargıları ve hükümler eşitlik ilkesine uygun hale getirilmek istenmektedir. Öyle ki yine Tucker'in ifadesiyle, “Hukuk reformu talep eden mevcut kampanyaların çoğu bu tür bir hukuki ayrımcılığın çeşitli suretlerine odaklanmıştır. Kadın ve erkeğe farklı muameleyi yumuşatıp nihayetinde yok etmek üzere düzenlemeler ve değişiklikler yapılmasını hedeflemektedir.”²²

Tabiri caizse ilk düğme “eşitlik” üzerine iliklenince, hemen bütün hükümlerin bu ilkeye göre yeniden tespiti amaçlanmıştır. Bunun doğruluğunu ispat için de geçmişin yanlış bir zemine yaslandığı iddia edilmiştir. İddia sahipleri bunu şöylece ifade etmişlerdir: “İslami kanunları yapanlar kadın doğasını yanardöner, gerçekçi olmayan bir betimlemeyle yorumlama yoluna gitmiş ve İslam'ın kadına atfettiği hakları azaltmıştır. Bunu yaparken sağduyudan, Kur'ani metinlerin ruhundan ve bazen de açık anlamından, peygamberin hayatı hakkında genel kabul gören gerçeklerden uzaklaşmışlardır. Böylesi bir yorumu ebedileştirmek adına kadın hukuk düşünürleri ve İslami konularda diyalogdan yana olan kişiler tedricen sessizleştirilmiştir.”²³

²⁰ Tucker, *İslam Hukukunda Kadın*, 59.

²¹ Tucker, *İslam Hukukunda Kadın*, 59.

²² Tucker, *İslam Hukukunda Kadın*, 59-60.

²³ Najla Hamadeh, “Islamic Family Legislation: The Authoritarian Discourse of Silence”, *Feminism and Islam*, ed. Yamani ve Ailen (New York: New York University Press, 1996), 333'ten aktaran Tucker, *İslam Hukukunda Kadın*, 63.

Görüldüğü kadarıyla, dine dair bir ilim alanı, dini bilme sahası olarak fıkhn kadınlara yönelik tespit ettiği hükümler sadece eşitliğe aykırı görülmemiştir. Yani fukahanın eşitliği ihlal ettikleri yönündeki yaklaşım, bazıları tarafından buna eşlik eden diğer “muteber maslahatlar”la da desteklenmiştir. Bunlar arasında kadının her yerde olması (Kadınlar elbette her yerde olmalıdır.²⁴), erkeklerle iç içe olarak sosyal hayata katılması gerektiği ve görünür olmak da (görünür olmanın güveni...²⁵) bulunmaktadır. Bu tür iddialar kısmen ve kendi bağlamında değerlendirilince fıkhi hükümlerde bir karşılığını bulmak mümkünse de günümüzde farklı bir bağlam ve zeminde ele alındığı söylenebilir. Zira birçok konuda olduğu gibi “İslam’da kadın” konusunda da günümüz okur-yazarlarınca tevarüs edilen zihniyet ve kalıplar, modernleşme sürecinin önemli tesir ve baskısı altında şekillenmiştir. Hayatın hemen her alanında Müslümanların ciddi oranda laik ve dünyevi bir kafa yapısına sahip oldukları alınan eğitimin tabii bir neticesidir. Zira dini ve geleneksel yapılar ciddi seviyede değişmiş, kaide ve hükümler zedelenmiş, statüler belirsizleşmiştir. Binaenaleyh her meselede olduğu gibi kadın, erkek ve bunlara dair hükümler de ister istemez aynı bakışla değerlendirilmektedir. Hasılı, mesele modernleşme ve çağdaş İslâm düşüncesinin yeniden ele alınmasına dayanmakta olup kadın ve erkeğin yeri, bunun tâli meselesi olarak durmaktadır.²⁶

2.3. İslam Tarihinde Kadının Konumu

Fıkhn erkek fukaha tarafından kendi arzuları istikametinde şekillendirildiği iddiasının zemini batılılaşma ve eşitlik gibi kavramlara dayansa da bu iddiayı desteklemek amacıyla farklı söylemlerin de kullanıldığı görülmektedir. Son zamanlarda gittikçe artan ve tekrarlanan bir iddia şudur: Hz. Peygamber ve ilk halifeler döneminde kadınlar toplumda ve İslam'ın yorumlanmasında söz söyleyen katılımcılar oldukları halde daha sonraki yüzyıllarda sessizleştirilme ve susturulma süreci onlar için tarihi bir yenilgi olmuştur. Çünkü hukukun geliştirilmesi erkek olan şeriat yorumcularının eline kalmıştır.²⁷ Bir araştırmacı da bu konuda şunları söylemiştir: “Hz. Peygamber, cahiliye dönemindeki kadın algısını değiştirmiş, onlara değer vermiş ve toplumsal statü kazandırmıştır. Kadına kazandırılan değer, onların sosyal hayatta erkeklerle aynı imkanlardan yararlanmasını sağlamıştır. Hz. Peygamber, kadınların o dönemde eğitim-

²⁴ Mehdiyev, *Başkalaşmış Kadınlara*, 48.

²⁵ Mehdiyev, *Başkalaşmış Kadınlara*, 61.

²⁶ İsmail Kara, *Şeyhendifinin Rüyasındaki Türkiye* (İstanbul: Kitabevi, 1998), 255.

²⁷ Tucker, *İslam Hukukunda Kadın*, 63.

öğretim merkezi olan mescide gelmelerine ve burada ilim öğrenmelerine imkân tanımıştır. Bununla yetinmeyerek 'Suffetü'n-Nisâ' adıyla kadınlara özel okul açmıştır. Böylece kadınların ilim öğrenmesi sağlanmıştır. Onların öncelikli öğrendikleri konular arasında dinin emirlerini yerine getirebilmelerini kolaylaştıran ilmihal/fıkıh bulunmaktadır. Hz. Peygamberin vefatından sonra toplumun bazı kesimleri, İslam öncesi toplum telakkileri doğrultusunda kadınlara tanınan sosyal statüyü olumsuz anlamda değiştirmeye çalışmıştır. Sahabe döneminden itibaren zaman zaman ve kişilerin kadın algısına da bağlı olarak kadınların ilim merkezi olan mescitlere gitmesi engellenmiştir. Bu durumda Hz. Peygamberi yeterince anlamayan bireylerin tutumları ve toplum telakkileri etkili olmuştur."²⁸

Burada tespit edilen hususlar esas olarak doğru olmakla beraber, mutlak olarak zikredilen çoğu tatbikata bazı kayıtlar getiren âyet ve hadislere yer verilmemesi, yukarıda sözü edilen zihni değişimin neticesi olsa gerektir. Bu da pek çok bilgi ve rivayetleri asıl bağlamından çıkarma ve diğer delilleri görmezden gelme şeklinde tezahür edebilmektedir.

2.4. Fıkıh ve Din Ayırımı

Erkek fıkhî iddialarını desteklemek için ileri sürülen bir başka söylem ise fıkıh (ve fukaha) ile dini birbirinden ayırmak ve mezhepleri din gibi görmemek gerektiği iddiasıdır. Konu hakkında M. Zâhid el-Kevserî sert bir üslup kullanarak şöyle demiştir: "Hangi uyanık, akli başında kişi, Allah (c.c)'un kitabında 'Fıkh'ın 'Din'den ayrı bir şey olduğunu söylemeyi caiz görüp dinde fıkhın hürmetine dil uzatılmasını mümkün kılmak için Din ve Fıkh'ı -mefhum olarak, bildirdikleri şeyin doğruluğu ve tahakkuk şekli açısından- mutlak surette birbirinden ayrı ve farklı şeyler olarak telakki edebilir? Oysa fıkıh, 'din ilmi'nden [ilmu'd-dîn] başka bir şey değildir. Dolayısıyla 'din ilmi'nin, 'din'den ayrı bir şey olduğu ve bilginin, bildirdiği şeyden ['ilm'in 'ma'lum'dan] farklı olması düşünülemez!"²⁹

²⁸ Adnan Hoyladı, "Hanefî Çevreler Özelinde Kadınların Fıkıh İlimine İlgisi," *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 26/1 (2022), 17.

²⁹ Muhammed Zâhid el-Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevserî*, çev. Ebubekir Sifil (İstanbul: Rihle Kitap, 2015), 294. "Fukahanın, fıkhî meselelerin 3/4'ünde ittifak ettikten sonra ahkâm konusundaki delillerin tearuzu ve anlayış farklılıkları sebebiyle fıkıh bablarının 1/4'inde görüş ayrılığına düşmesine gelince bu, fıkhın hürmetine dil uzatmak için kesinlikle bir gerekçe teşkil etmez. Tam tersine, görüşünde hata eden müctehidin sorumluluktan kurtulduğunu ve ecir aldığını, isabet eden müctehidin ecrinin ise daha fazla olduğunu nassen belirten din'in kendisidir." Bk. Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevserî*, çev. Ebubekir Sifil, 295.

Fıkhı dinden mutlak olarak ayırmak mümkün olmadığı gibi mutlak olarak her meselede aynı görmek de mümkün olmasa gerektir. Fakat ayet ve hadisler yine bu iki temel kaynak ışığında oluşturulmuş usul ve birikimden tamamen soyutlanacak olursa, her türlü hükme varmanın imkân dâhilinde olduğunu belirtmeye gerek yoktur.

Netice itibarıyla fıkhın, erkek fukahanın eseri olduğu ve kendi cinslerini kayırmak için icray-ı faaliyet eyledikleri iddiası tek başına değildir. Temelinde değişen bir zihin yapısı, dünya görüşü ve buna bağlı bir biçimde kadın-erkek eşitliği düşüncesi bulunmakla beraber tarihi veriler, ayet ve hadisler ile fıkhın dinden “mutlak olarak” ayrı olduğu fikri de destekleyici varsayımlar olarak belirmektedir.

3. Erillik İddialarının Tutarlılık Açısından Değerlendirilmesi

3.1. Toplumun Ataerkilliği

İddia sahiplerinin, tarih boyunca erkek egemenliğin hüküm sürdüğü ve kadınların yok sayılıp ezilmiş olduğu iddiasından yola çıktıkları görülmektedir. Ancak bazıları bu iddiayı iptal edecek başka bir iddiayı daha ortaya koymaktadırlar. O da şudur: “Kadınlar genellikle erkek egemen bir toplum olduğumuza inanırlar. Erkekler de buna layık olmak için ağır yüklerin altına girerler. Ne var ki annelerin oğulları üzerindeki tahakkümüne bakılırsa anaerkill olduğumuz bile rahatça söylenebilir. Ataerkillik sadece madalyonun görünen yüzüdür.”³⁰ Durumun dillendirilmesi noktasında insafılı sayılabilecek bu tespiti başka bir araştırmacı şöyle dile getirmiştir: “Fukahanın kadın tasavvurunu tespit ve tahlil etmeye çalışırken kullanılan modern dönem kaynaklarında erkeği ve ataerkill düşünce yapısını suçlayan bir bakış açısı sergilendiği; bazı konularda haklılık payı olsa da ataerkilliği oluşturan asıl şeyin, anaerkillik olduğunu düşündürmüştür. Zira erkeği yetiştiren kadındır ve kendi istediği erkek modelini yetiştirmektedir.”³¹

Bir taraftan mutlak olarak ataerkillik eleştirileri yapılırken, bazıları tarafından bunun arka planında anaerkilliğin bulunduğu dillendirilmesi bir tutarsızlık olarak görülmektedir. Dolayısıyla en temel argüman bu şekilde çıkmaza sokulmaktadır.

³⁰ Mehdiyev, *Başkalaşmış Kadınlar*, 73.

³¹ Vildan Sali Duman, *Fukahanın Kadın Tasavvuru* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 249.

3.2. İddiaların Kendini İptal Etmesi

Fıkhun erilliği bahsinde düşülen tutarsızlıklara gelinecek olursa, öncelikle bu iddianın dönüp kendisini iptal ettiğini söylemek gerekir. Zira “Kadınları ilgilendiren konularda verilen hükümlerin ve ortaya konulan çalışmaların tamamına yakın bir kısmının erkekler tarafından yapılmış olması” yanlışa, fıkhıta salahiyet sahibi bir kadının erkeklerle ilgili meselelerde şer’î hükmü belirtmesi de aynı illet malul olacaktır. Diğer yandan; iki cinsi ilgilendiren ortak konular hakkındaki hükümleri hangi taraf açıklamalıdır? Dahası hünsalar da meydana atılarak aynı iddiaları kendileri açısından dile getirebileceklerdir. Ve bu durum bir kısır döngü oluşturacak, hiçbir âlim, fakih ve müfti cinsiyeti sebebiyle şer’an mükellef olunan fiillerin hükümlerini tespit ve beyan edemeyecektir. Her bir ilim erbabının cinsiyeti vardır, cinsiyeti esas alan değerlendirme ve tenkitler, dönüp kendisini vuracaktır. En başta reddedilen şey, nihayetine henüz varılmadan savunulmuş olacaktır. Erkek fukaha cinsiyetinden dolayı ithama maruz kalıyorsa, kadın fakihler hangi gerekçe ile bundan azade sayılacaklardır? Onların tarafsız olduklarının, doğru hüküm verdiklerinin delili ne olacaktır?!³²

Genel hukuk bağlamında burada bahsedilen çıkmazın farkına varanlar olmuştur. Tucker bunu iddia-karşı iddia formunda şöyle ortaya 713 koyar: “Feminist hukuk sistemi, kadınların görüşünü kapsadığı ölçüde, bunun tarafsız bir hukuk sistemi olmadığı söylenecektir. Oysa mevcut sistem de tarafsız değildir. Hukuk sisteminin meşruiyetini zayıflatacağı iddia edilecektir. Aslında bu sistemin meşruiyetini sağlamak ancak kadınların zararına, zora dayalı bir uygulamayla mümkün olmaktadır... Feminist hukukun, yalnızca bir özel grubun talebi olup, nereye varacağı belli olmayan böyle bir işe girişmenin doğru olmayacağı söylenecektir. Oysa mevcut sistem de, belli bir grubun özel talebi durumundadır; nasıl sonuçlandığı ise ortadadır. Bu durumda, hukuktaki erkek tahakkümü kadın tahakkümüyle yer değiştirecektir.”³³

Feminist hukukun tarafsız bir sistem olamayacağı tenkidine, mevcut sistemin de aynı olduğu söylenerek cevap verilmiş, fakat bu kısır döngüden

³² Polat aynı çelişkiye şu şekilde işaret etmiştir: “Ayet ve hadisleri kadın merkezli yorumlamanın tipik çelişkilerinden birisi eleştirdikleri şeyi yapma durumuna düşmeleridir. Geçmişte erkekler Kur’an’a erkek bakış açısıyla yaklaşarak hata ettilerse, kadın bakış açısıyla bakılarak aynı hata bu sefer tersten yapılmış olmuyor mu?” Bk. Polat, “Peygamber’in Sünneti Işığında Toplumsal Cinsiyet Meselesine İlişkin Çözüm Önerileri”, 160.

³³ Tucker, *İslam Hukukunda Kadın*, 31.

nasıl çıkılacağına dair bir teklifte bulunulmamıştır. Beşerî hukuk-feminizm gerginliğinde iş öyle bir noktaya vardırılmıştır ki artık “kadın” özünün yokluğunu iddiaya kadar gidilmiştir.³⁴ Herhangi bir sabitenin kabul edilmemesi halinde bu tür sonuçların kaçınılmaz olduğu ortadadır.

Yine aynı mantıkla işçi olmayanların, işçilerle ilgili meselelerin hükmünü tespiti, çocuk olmayanların çocuklar hakkındaki şer’î ahkâmı beyan etmesi, yönetici olmayanların yönetimle ilgili şer’î meseleleri istihracı vs. yanlış olmalıdır. Bu halde, hükmün tespiti noktasında belli esaslar kabul ve tasdik olunmadan, deliller ve usûl nazara alınmaksızın herkesin kendisiyle ilgili hükmü kendisinin vermesi gerektiğini savunmak gerekecektir ki bu da artık şer’î deliller başta olmak üzere şer’î ilimlere dâir ne varsa hepsinin yetersiz hatta gereksizliğini savunmakla sonuçlanacaktır. Oysa fıkhıta bunun gayet net bir çözümü, böyle bir çıkmazdan kurtaracak çıkış yolu mevcuttur. Bu, iftâ ve kaza arasındaki farklar izah edilirken belirtildiği üzere “iftâ, ilmin verdiği bir salahiyet olup burada kadınla erkek arasında bir fark yoktur.”³⁵ kaidesidir. Aslında fukaha tarafından tespit ve kabul edilen bu cümle dahi ortaya atılan iddiaların doğruluk değerini belirleyecek bir esastır.

3.3. İddiaların Dini ve Dine Dair Bilgileri Şaibeli Kılması

714

İleri sürülen iddiayı tahlile devam edecek olursak; daha da ileri bir aşamada şunu da kabul etmek gerekecektir: Genelde ulemanın ve özelde fukahanın kadınlarla ilgili meselelerde yanlı bir tavır takındıklarını iddia etmek, onların hevâlarına göre hüküm verdikleri imasını içermektedir. Bunun varacağı yer ise bütün dinî hükümlerin, ilimlerin hatta dinin kendisinin aynı illetle malul olduklarını savunmakla sonuçlanabilir. Zira dini ve onun kaynaklarını, dine dair bütün bilgilerimizi bugüne kadar taşıyanlar da aynı kişilerdir. Dolayısıyla iddialar sadece kadın konusuyla

³⁴ “Hukuk kuramcısı Drucilla Cornell’e göre ise kadın merkezci yaklaşımların en temel sorunu bilinebilir bir kadın “doğası” olduğu öncülüne dayanmış olmalarıdır. Fakat bu doğayı biz nereden biliyor olabiliriz? ‘Yapısökümcü proje; felsefi olarak yanlış yönlendirilmiş katı bir toplumsal cinsiyet kimliği olarak kadın doğası veya özü kuramının ikame edilmesine direniş göstermektedir. Bu kuram dilin performatif rolünün, hatta daha belirgin bir şekilde metaforun idrak edilmesi durumunda geçerliliğini sürdüremez. Yani yapısöküm göstermektedir ki; “Kadın” kelimesinin dilbilimsel gösterimleri arasından etkin biçimde çıkarılabilecek bir “Kadın” özü yoktur. “Kadın” göndergesi ona atfedilen anlamdaki temsiliyet sistemlerine bağlıdır. Sonuç olarak kadın ve bu nedenden dolayı, hukuki söylemde erkek, söylemsel inşalardır. Toplumu cinsiyetlendiren çeşitli bilgi alanlarından sadece iki tanesidir. Bu söylemsel proje tüm bilgi üretimlerinin içine işlemiştir.” Bk. Tucker, *İslam Hukukunda Kadın*, 32.

³⁵ Seyyid Bey, *Usûl-i Fıkıh – Medhal* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333), 296. Ayrıca Bk. Ahmet Yaman, *Fetva Usulü ve Adabı* (İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 26.

sınırlı kalmayacaktır. Bu takdirde şöyle bir mantiki kıyas ortaya çıkmaktadır:

Hevasına uyanların koydukları bilgi ve hükümler yanlış ve geçersizdir.

Ulemafukaha hevasına uyarak hükümler koymuştur.

Fukahanın hükümleri geçersizdir.

Buradaki küçük öncülü (suğra) büyük öncül (kübra) yaparak ikinci bir kıyas kurmak mantık açısından yanlış olmayacaktır:

Ulemafukahanın hevasına uyarak bilgi ve hükümler vermiştir.

Ulema “Kur’an, din, namaz, oruç... budur.” diye de bilgiler ortaya koymuş/nakletmiştir.

Öyleyse bu bilgiler de (Kur’an’ın kendisi ve ondan çıkarılan bilgiler) yanlıştır.

İddia sahiplerinin tamamına böyle bir neticeyi mutlak olarak nispet ediyor değiliz. Ancak iddialarının ister istemez bu neticeyi tevlit etme potansiyeline sahip olduğunu da belirtmek durumundayız. Zira insan ve de mükerrerem olarak yaratılan, pek çok haklar tanınan bir sınıfın (kadınlar) hakları alenen yenmiş ve çiğnenmiştir. Bir konuda hevasına uyup kasıtlı olarak haksızlık yapanların, başka konularda –bilerek- haksızlık yapmayacaklarının garantisi var mıdır? İddia sahiplerinin hepsine bunu nispet edemezsek de bazılarının tam olarak bunu savunduğunu “uydurulmuş din” söyleminde görmek mümkündür. Yani onlara göre ulema-fukaha din uydurmuştur. S. Polat’ın ifadesiyle: “Şayet alimler bunu bile bile yapmışlarsa, yorum üzerinden dini tahrif ederek büyük bir ihanet sergilemişlerdir. Şayet bunu bilmeden veya farkında olmadan yapmışlarsa bu kadar alim büyük bir yeteneksizlik, gaflet, aymazlık içindedir. Her iki durumda da bu olumsuz duruma karşı çıkacak bir özeleştirme mekanizması yoktur. Bu durumda hiçbir alime sadece bu konuda değil, hiçbir konuda güvenemeyiz.”³⁶

Burada şöyle bir durum daha vardır. İddia sahiplerinin bazıları fukahayı keyfilikle ve din uydurmakla itham ederken, diğer taraftan fıkhı ve İslam hukukunu onlardan bağımsızmış gibi değerlendirebilmektedir. Örnek vermek gerekirse aynı iddia sahiplerinden birisi şunu demiştir: “Şimdi artık çalışmayan ev kadınları bile işveren konumunda olup, evin temizliği ve

³⁶ Polat, “Peygamber’in Sünneti Işığında Toplumsal Cinsiyet Meselesine İlişkin Çözüm Önerileri”, 160.

diğer işleri için gündelikçi kadınlar tuttuğunu görebiliriz. Esasında bu durum, İslam hukukuna göre de erkeğin ekonomik durumu el verdiği ölçüde kadının bir hakkı olarak görülmüştür.³⁷ İslam hukukunu fukahadan ayrı değerlendiren yazar, fukahanın fıkhi ve İslam hukukunu kendilerine göre düzenlediğini söylerken, “kadınların lehine” olan bu hükmü de aynı kişilerin verdiği göz ardı etmiş görünmektedir.³⁸

Görüldüğü üzere fikhın erkek egemen olduğu iddiasını öne sürmek, ilk planda eşitlik bakımından cazip ve son derecede doğru gibi görünse de başta kendisini iptal eden bir iddiadır. Zira kadınların hüküm vermeleri de aynı eleştirinin hedefi olacaktır. Ayrıca bu iddiaların varacağı yer, fukahanın hevasına uyduğu ve bütün dini bilgileri nakil ve izahta hıyanet ettiği, netice itibarıyla de dinin de aslında yanlış olduğunu savunmak olacaktır.

Diğer bir husus; fukahanın ve diğer İslam ulemasının cinsiyetçilik yaptığına dair iddia doğru kabul edilecek olsa ve buna binaen fikhın ve diğer İslami ilimlerin yeniden ele alınmasının gerekliliği kanaatine varılsa bile, erkek egemenlikten kurtulma imkânı olmayacaktır. Zira kaynaklara dönüp cinsiyetçiliğin olmadığı bir fıkıh veya başka bir ilim ortaya koymak için başvuracağımız hemen her bir eser –sözlükler dâhil- erkeklerin kaleminden çıkmıştır. Bu halde, üzerine “doğrular”ı bina edebileceğimiz sağlam bir esas bulunabilecek midir? Bulunanlar ne kadar güvenilir olacaktır?

V. Duman “Fukaha kadın tasavvurunu genel olarak erkek bazlı ele almış ve erkek üzerinden tarif etmiştir. Bu bağlamda erkek asıl kadın fer’, erkek metbû kadın tâbî, erkek mutâ’ kadın mutî’ şeklinde bir ayırım yapıldığı, kadın birey olarak ele alınmak istense de kadının varlığının, erkek varlığı karşısında konumlandığı görülmüştür.” dedikten sonra yaptığı araştırmanın amacına şöyle temas etmiştir: “Bu sosyal ve fikhî araştırmanın amacı, nasların çizgisinden ayrılmayarak, kadına verilen insanî değer ve hakların, modern zamanlarda kazandığı anlamı ile kadını yeniden tanımak, tanımlamak ve anlam bulmasını sağlamaktır.”³⁹ Oysa, nihayetinde naslar ve

³⁷ Mehdiyev, *Başkalaşmış Kadınlar*, 76-77.

³⁸ Maalesef başka tutarsızlıklar da göze çarpmaktadır. Bunların tamamına yer vermek mümkün olmadığı için diğer bir tutarsızlığa daha değinmek yeterli olacaktır. “Tarihte kadın, bütün diğer alanlarda olduğu gibi ekonomik alanda da erkeğe bağımlı bir hayat sürmüştür.” diyen Mehdiyev, (*Başkalaşmış Kadınlar*, 40) önceki iddiasını nakzeden şu ifadelere yer vermiştir: “Osmanlı’da kadınlar toplumsal alanda rahatlıkla yer alabilmişlerdir. İktisadi ve ticari faaliyetlerde erkek ile kadın arasında bir ayırım gözetilmemiştir.” Mehdiyev, *Başkalaşmış Kadınlar*, 34.

³⁹ Duman, *Fukahanın Kadın Tasavvuru*, 2.

onların çizgilerini tespit imkânı veren bütün bilgiler çoğunlukla erkek ulema tarafından nakledilmişken, hedeflenen amaca nasıl ulaşılabilecektir? Diğer bir nokta, araştırmacı “kadına verilen insanî değer ve hakların, modern zamanlarda kazandığı anlamı” ifadesiyle modern durumu temel alıp doğru kabul etmekte, bunun dışında kalan bilgi ve değer yargılarını bu esasa göre ölçeceğini beyan etmektedir.

Tekrar belirtmek gerekirse, fıkhın cinsiyetinin bulunduğunu ortaya atıp savunmak, başta savunulan şeyi reddetme neticesini tevhit edecektir. Zira kadın fıkhı da aynı tenkidin muhatabı olacaktır. Diğer yandan bu tür iddialar başka iddiaları da istilzam edecek, bu da dini aktaran ulemanın güvenilir olmadığı, sonuçta aktarılan dinin de doğru olmadığı sonucuna götürecektir. Nitekim bu tür iddialar “uydurulan din” söylemlerinde görülebilmektedir.

4. Erillik İddialarının Vakıya Mutabık Olma Açısından Tenkidi

Vakıya mutabıklık açısından iddianın iki önermesi bulunmaktadır:

1. “Fukahanın tamamı yahut çoğu erkek idi.” Anlaşılacağı üzere kimileri fukahanın “tamamı”nın bir kısmı da “çoğu”nun erkek olduğunu savunmaktadır.

2. “Kendi lehlerine olan hükümler verdiler, ayetleri ve hadisleri —717 menfaat ve hevalarına göre yorumladılar.”⁴⁰

4.1. Fukahanın Hepsini Erkek mi?

Birinci iddianın ilk kısmı, yani fukahanın tamamının erkeklerden oluştuğu iddiası, basit bir araştırmaya gerek duyulmadan ortaya atılmış gibi görünmektedir. Zira sahabe devri başta olmak üzere tarihte kadın âlim ve fakihlerin bulunduğu, İslam’ı nakil ve anlama noktasında önemli roller oynadıkları sabittir. Gerek tabakât kitaplarında ve diğer kaynak eserlerde, gerekse yine bunlara dayalı olarak yapılan çağdaş araştırmalarda isimlerine, hayat hikâyelerine yer verilen pek çok kadın âlim ve fakih vardır. Çağdaş araştırmaların bir kısmı da bizzat “kadınlar” tarafından yapılmış ve çok sayıda kadın alim ve fakihin isim ve hayatına yer verilmiştir. Mesela Havva Demirci, 83 kadın fıkıhçının varlığından bahsederek haklarında bilgiler vermiştir.⁴¹

⁴⁰ Mehdiyev, *Başkalaşmış Kadınlar*, 39.

⁴¹ Bk. Havva Demirci, *Hız. Peygamber Döneminden Günümüze Kadın Fıkıhçılar* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).

İbn Hazm hem erkeklere hem de kadınlara farz olan ilimlerden bahsederken taharet, namaz, oruç, haram-helal yiyecek, içecek ve giysiler hakkındaki bilgileri edinmenin kadın-erkek herkese farz olduğunu beyan etmiştir. Ardından bu tür dini konularda bir kadının tefakkuh etmesi (fıkhi bilgiyi elde etmesi) halinde bizim ondan gelen bilgiyi kabul etmemiz gerektiğini ve bu kadınların başta Hz. Peygamber'in (s.a.s) zevceleri ve kadın sahabileri olduğunu söylemiş ve fıkıh bilgisine sahip olanların isimlerini zikretmiştir. Ümm Süleym, Ümm Atiyye, Ümm Kürz, Ümm Şerik, Ümmü'd-Derdâ, Ümm Hâlid, Esmâ bt. Ebî Bekr, Fâtıma bt. Kays, Yüsra ve diğerleri; tâbiünden 'Amra, Ümmü'l-Hasen, Rebab, Fâtıma bt. el-Münzir, Hind el-Firasiyye, Habîbe bt. Meysere, Hafsa bt. Sîrîn ve başkaları... bunlardandır.⁴²

Daha sonraki dönemlerde de kadın fakihler bulunmaktadır. Mesela Hanefi tabakât yazarlarından Abdülkâdir Kureşî (ö. 775/1373), *Kitâbü'n-nisâ* başlığı altında bunlara yer vermiştir. O, ilgili bölüme "İnsanları Âdem ve Havva'dan yaratan ve o ikisinden çokça erkekler ve kadınlar üretilen yayan Allah'a hamd olsun." cümlesiyle başlar. Kendileri hakkında bilgiye ulaştığı kadın Hanefî fakihleri (ashâbunâ) hakkında bilgi vereceğini söyler. Onlardan çok azı hakkında bilgi sahibi olduğunu, çünkü kadınların durumunun gizlilik esasına dayandığını belirterek namaz başta olmak üzere pek çok konuda –tavafta remel yapmamak, telbiyede seslerini yükseltmemek gibi- kadınlara özel hükümlere örnek verir. Yabancı erkeklerle baş başa kalmaları da caiz değildir. Bu gibi sebepler onları öğrenme ve öğretmeden alıkoymuş olmakla beraber, pek çoğu evinde baba, kardeş, amca ve dede gibi âlim yakınından ilim öğrenerek üst seviyelere gelmişlerdir.⁴³ Kureşî burada beş Hanefi kadın fakihin hayatından bahseder. Onun verdiği bilgiler ve yaptığı değerlendirmeler kadınların şer'i ilimleri tahsil hususundaki durumları hakkında kısa ve açıklayıcıdır. Aşağıda bunların bir kısmına değinilecektir.

İddia sahiplerinin "Fukahanın tamamı erkek idi." önermesinin gerçeği yansıtmadığı sabit olduğuna göre bu önermeyle beraber ele aldığımız ikinci cümleye geçebiliriz. Buna göre "fukahanın çoğu erkektir". Öyleyse onlardan bir kısmı da kadınlardan oluşmaktadır. Nitekim "Kadınları ilgilendiren konularda verilen hükümlerin ve ortaya konulan çalışmaların tamamına yakın bir kısmının erkekler tarafından yapılmış

⁴² Bk. İbn Hazm, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm* (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.), 3/82.

⁴³ Abdülkâdir Kureşî, *el-Cevâhiru'l-mudiyeye fî tabakâti'l-Hanefiyye* (Haydarabad: Matbaatu Meclisi Daireti'l-Mearif, 1332), 2/276-279.

olması”ndan bahseden araştırmacı⁴⁴ bu ifadeleriyle bunu zımnen belirtmiş olmaktadır. Bu durumda, fukahanın çoğu erkeklerdense, bir kısmı da kadınlardan oluşmaktadır. Acaba söz konusu kadın fıkıhçılar, erkeklerin istinbat edip bildirdiği hükümlerden farklı hükümler vermişler midir? Zira cinsiyetin hükümlerde etkili olduğu savunuluyorsa, bu sorunun cevabı da müspet olmalıdır. Denilebilir ki durum esasen iddia sahiplerinin düşündükleri gibi görünmemekte, kadın fakihlerin erkeklerden farklı hükümler vermedikleri müşahede edilmektedir. Var olan farklılıklar da onların cinsiyetlerinden değil, diğer ihtilaf sebeplerinden ileri gelmektedir.

Yukarıda isimleri verilenler yanında daha başka kadın âlim ve fakih bulunmakta ve onların meselelere yaklaşımlarına dair yapılacak sathi ve genel bir araştırma dahi erkeklerin söyleyip yazdıklarından farklı bir neticenin ortaya çıkmayacağını göstermektedir. Bu tespit geçmiş dönemler için sabit olduğu gibi, günümüzdeki pek çok kadın yazar için de geçerlidir. Örnek kabilinden bazı bilgi ve nakillerin zikredilmesi meseleyi izah için yeterli olacaktır. Bir araştırmada ifade edildiği üzere; “Vahyin beşiğinde yetişen Hz. Aişe gibi kadınlar birçok fıkhî hükmün teşekkülüne aracılık etmiş veya bazı ictihadlarda bulunarak bu şekilde İslam hukukunun oluşumuna kaynaklık etmiştir. Havle gibi bazı kadınlar da bizzat olayın öznesi olarak toplumda hâkim olan yanlış geleneğin değişimine sebep olmuş, Ümmü Seleme gibi kimi kadın sahabiler de Hz. Peygambere soru sorarak bazı hükümlerinin inmesine kaynaklık etmiş ve yine Esmâ bin Yezit gibi şahsiyetler de kadınların hatibi olarak ön plana çıkmış ve bizzat Resulullah’tan ilim öğrenerek bu esnada bazı hükümlerin oluşumuna kaynaklık etmiştir.”⁴⁵

Hz. Aişe validemizin pek çok konuda sahabîlerin hatalarını düzelttiği tarihi bir vakıa olup pek çokları bunlardan sitayişle bahsetmektedir. Onun çoğunlukla erkek sahabilere yönelik tashih ve tenkitleri yine bir “erkek” alim, Zerkeşi tarafından derlenmiştir.⁴⁶ Zerkeşi’nin eserinde veya başka kaynaklarda, erkek ilim ehlinin cinsiyet merkezli hareket ettiği yönünde Hz. Aişe validemizden herhangi bir tenkide rastlanmamaktadır. Tam aksine o, kadınların Hz. Peygamber’den sonra dışarı çıkıp mescide gitmelerini yanlış bulmuş ve günümüzde bazılarınca eleştiri konusu yapılan câriye meselesiyle alâkalı olarak kendisinden şu bilgi nakledilmiştir: “Hz. Âişe’ye

⁴⁴ Yasdıman, *Aile Hukuku ile İlgili Hadislerin Tahlili*, VI.

⁴⁵ Taha Yılmaz, *Asr-ı Saadette Kadın Sahabiler ve İslam Hukukuna Katkıları* (Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2022), 195.

⁴⁶ Bk. Bedruddin ez-Zerkeşi, *Hz. Âişe’nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, çev: Bünyamin Erul, (Ankara: Otto Yayınları, 2017)

mut'a nikâhı sorulunca, 'Sizinle benim aramda Allah'ın kitabı esastır.' demiş ve şu ayeti okumuştur: 'O (mümi)nler ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri yahut sahibi oldukları cariyeleri bunun dışındadır ve bunlar yüzünden kötülenmezler.' (Müminûn 23/5-6). Artık her kim Allah'ın kendisine verdiği eş veya cariye den öteye başkalarına giderse haddi aşmış olur."⁴⁷

Aynı şekilde Hz. Ömer'in hilafeti sırasında mehir miktarına sınırlama getirmek istemesi üzerine bir kadın ilgili ayeti hatırlatıp onu ikaz ederek kararından dönmesini sağlamıştır.⁴⁸

Yine Alâuddîn Semerkandî'nin (ö.539/1144) kızı ve Kâsânî'nin (ö.587/1194) karısı olan merhume Fâtıma da önde gelen kadın fakihlerdendir. Fâtıma'nın hadis ve fıkıh alanlarında bazı eserlerinin varlığından bahsedilmektedir. Babasının yanında yetişmiş, birçok meselede Kâsânî'nin hatasına dikkat çekmiş, ortak imzalı fetvalar vermişlerdir. Tabakat müellifi Kureşî onun hayatına yer verirken tabiri caizse kendisinden eşitlik karşıtı söz ve tavırlar aktarmıştır: Halep'e giden Kâsânî oradan memleketine dönmeye karar verir. Çünkü zevcesi onu buna yönlendirmiş, teşvik etmiştir. Âdil sultan Nûreddin Mahmud (Zengi) bunu öğrenince, Kâsânî'yi davet eder ve ondan Halep'te ikamet etmesini ister. Kâsânî de ona göç etme sebebini ve hocasının kızı olan zevcesine muhâlefet etmeye kâdir olmadığını bildirir. Sultan ve Kâsânî, Fâtıma'ya onunla Sultan adına konuşacak bir görevli (hâdim) gönderme konusunda anlaşır. Görevli onun kapısına varınca, yanına girmek için izin ister. Fakat o izin vermez ve örtüsüne bürünür. Kocasına görevli ile haber göndererek der ki: "Sen fıkihta bu seviyeye geldiğin halde, bu görevlinin bana bakmasının helal olmadığını bilmiyor musun? Bakmanın cevazı hususunda onunla diğer erkekler arasında ne fark vardır?!" Görevli bunun üzerine döner ve Sultan'ın huzurunda Kâsânî'ye durumu bildirir. Ardından Fâtıma'ya Sultan Nureddin'in elçisi olarak bir kadın gönderirler. O da meseleyi kendisiyle konuşarak olumlu cevap alır. Kocasıyla beraber Halep'e yerleşir ve vefat edinceye kadar orada ikamet eder. Kendisinden sonra da kocası Kâsânî vefat eder ve Fâtıma'nın yanına defnedilir.⁴⁹ Bu olay, bir kadın fakihin görünür olma, toplum hayatına katılma gibi hususlara dair yaklaşımını göstermesi bakımından ilginç olduğu gibi, "erkek fıkhı" iddialarının tarihteki karşılığını müşahede etme hususunda da dikkat çekicidir.

⁴⁷ ez-Zerkeşi, Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler, 49.

⁴⁸ Ebu Cafer et-Tahâvî, Şerhu müşkili'l-âsâr, thk: Şuayb el-Arnaut (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1415/1494), 13/57.

⁴⁹ Kureşî, el-Cevâhiru'l-mudiyye, 2/278-279.

Yine İbnü's-Sâ'âtî'nin (ö. 694/1295) kızı Fâtıma babasından fıkıh tahsili yaparak *Mecma'u'l-bahreyn*'i okumuş ve üzerine güzel bir ta'lik yazmıştır. Kureşî bu ta'liki gördüğünü söylemektedir.⁵⁰ Tekrar belirtmek gerekirse günümüzde kadınlar aleyhine olduğu söz konusu edilen meselelerde, bunlar gibi kadın fakihlerden, farklı bir içtihat veya fetva bulunup bulunmadığının ortaya konması, iddia sahiplerinin haklılıklarını ispat bakımından önemli görünmektedir.

Esasen fakihlerin cinsiyetlerinin onların içtihat ve fetvalarında asla rol oynamadığını iddia edecek durumda değiliz. Çünkü bu "batını" bir durumdur. Fakat şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki fukahanın faaliyet tarzı belli olup bu da yazdıkları eserlerden tespit edilebilmektedir. Buna binaen, cinsiyeti fark etmeksizin fıkhî meselelere yaklaşım hususunda fukahanın izlediği yol geçmişte aynı olduğu gibi, günümüzde onların usulünü takip eden kadın-erkek fıkıh araştırmacıları bakımından da farklı değildir. Mesela geçmişten günümüze kadın ve aile ilmi halleri üzerine yapılan bir araştırmada 89 civarında eser yazıldığı, 68'inin erkekler tarafından; 18 tanesinin de kadınlar tarafından kaleme alındığı, kadın-erkek ortak yazarlı ilmi hallerin ise 2 adet olduğu bulgulanmıştır.⁵¹ Yazılan ilmi haller mukayese edildiğinde kadınların yazdıkları ile erkeklerin yazdıkları arasında cinsiyetin belirleyiciliğini gösteren bir hükme rastlanmamaktadır. Nitekim kadının toplum hayatındaki yerini kadın ilmi halleri üzerinden tespit için yapılan bir çalışmada yer verilen şu ifadeler de bunu göstermektedir: "Yapılan incelemeler sonucunda ilmi hallerin kadının iş gücüne katılımı noktasında kadın ve erkek yazarlara göre pek bir görüş farkı sergilemediği, her iki cinsiyetten yazarların da kadını öncelikle özel alana (evine), daha sonrasında uygun zamanı ve koşulları varsa kamusal alana (çalışmaya) konumlandığı bulgulanmıştır."⁵²

⁵⁰ Kureşî, *el-Cevâhiru'l-mudiyye*, 2/278.

⁵¹ Rakamlar şu tezdeki verilerden istifadeyle elde edilmiştir: Ayşegül Bülbül, *Kadın ve Aile İlmihalleri* (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

⁵² Senem Gürkan - Erkan Perşembe, "İslam Kadın İlmihallerinde Kadının Toplumsal Hayattaki Yeri: Kadın ve Erkek İlmihal Yazarları Üzerine Bir Karşılaştırma", *Turkish Studies: Comparative Religious Studies*, 25/2 (2020), 216. Aynı çalışmada yer alan şu tespit de dikkate değerdir: "Kadın yazarlar, kadının doktorluk, sekreterlik yapabileceğini ve hem işveren hem de işçi konumunda bulunabileceğini söylemiş (Sevim Asımgil - Merve Şahin, *Kadın Kaleminden Kadın İlmihali* (İstanbul: İpek Yayın-Dağıtım, 2013), 380-381), fakat devlet başkanı, savaşı, yönetici ve hâkim olamayacağını şu sözlerle belirtmişlerdir: "İslam hukukunda devlet başkanı olmanın bir şartı da erkek olmaktır. Yöneticiler, savaşçılar ve hakimler erkeklerden olacaktır." (Asımgil - Şahin, *Kadın Kaleminden Kadın İlmihali*, 378)." Bk. Gürkan, Perşembe, "İslam Kadın İlmihallerinde Kadının Toplumsal Hayattaki Yeri", 217.

Aynı araştırmada kadın yazarların, kendileri de kadın olmalarına karşın bazı konuları teğet geçmiş oldukları belirtilmiş, dikkat çekmeleri gereken bazı konulara erkek yazarlardan daha az yer verdikleri söylenmiştir. Fakat ilginç bir biçimde, “bu durum, kadınların, kendi durumlarını problematik bir alan olarak görmedikleri veya bu durumların farkında olmadıkları olarak yorumlanabilir.”⁵³ denerek yazarlar kadın olmasına rağmen “durumun farkında olmamakla” vasıflandırılmışlardır. Görüldüğü üzere bazıları kadınlar hakkındaki fıkhî meseleleri kadınların yazması gerektiğini savunurken, diğer araştırmacılarca bu da yeterli görülmemekte, yazarı kadın olsa bile içeriğin belli bir bakışa göre yazılmış olması beklenmektedir. Bu da aslında fakihin veya yazarın cinsiyetinden ziyade meselenin olaylara bakışıyla ilgili olduğunu ortaya koymaktadır.

Kadınla ilgili meselelere yaklaşımda cinsiyetin belirleyici olmadığını gösteren başka örnekler de mevcuttur. Mesela, günümüzde çokça tartışma konusu edilen “iki kadının şahitlikte bir erkeğe denk sayılması” meselesini esasen kadının lehine gören ve bir kadın tarafından yapılan çalışma bulunmaktadır.⁵⁴ Buna benzer çok sayıda başka araştırmalar da mevcut olup makalenin hacmini genişletmemek için bunlara yer verilmeyecektir.

Meselenin cinsiyetle ilişkili olmadığını ortaya koyan ilginç bir husus ————— 722 daha bulunmaktadır. Bu da aynı iddianın bazı erkek araştırmacılar tarafından dile getirilmesidir. Zira eğer erkek olmak, kadınlar aleyhine olmanın ve onların haklarını göz ardı etmenin bir illeti-sebebi ise, günümüzde bazı erkek araştırmacı ve yazarların ulema ve fukahaya yönelttikleri buna benzer eleştiriler nasıl izah edilecektir? Yazarlarından (Hüseyin Atay, Y. Nuri Öztürk, Beyza Bilgin, Rami Ayas, Arif Güneş, Hasan Elik) beşi erkek ve sadece birisi kadın olan *İslam Gerçeği* adlı kitaptaki şu satırlar buna örnektir: “Erkeklerin hâkim, hatta tek geçerli unsur olduğu toplum düzeninde, İslamiyetin kadınlar için getirdiği haklar, tamamı erkek olan hukukçularca göz ardı edilebilmiştir. Normal olarak, toplumun yarısından fazlasını teşkil eden kadınlara verilecek hakların, erkeklerin menfaatini tehdit edeceği düşünülmüştür. Bu bakımdan Kur'an'da kadın hakları ile ilgili ayetleri ve bunların İslam hukukuna tesirini incelerken, hukukçuların erkek oluşunu ve hakları kısıtlanan insanlar olarak ruh hallerini, hep göz önüne almak gerekir.”⁵⁵

⁵³ Gürkan - Perşembe, “İslam Kadın İlmihallerinde Kadının Toplumsal Hayattaki Yeri”, 220.

⁵⁴ Bk. Ahlâm Muhammed İğbâriyye, *Şehâdetu'n-nisâ - dirâse fıkhiyye kânuniyye mukârane* (el-Halil: Câmiatü'l-Halil Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-Ulyâ, Yüksek Lisans Tezi, 1431/2010).

⁵⁵ Hüseyin Atay vd., *İslam Gerçeği* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1995), 73.

4.2. Bütün Hükümler Erkeklerin Lehine mi?

Erkek fakihlerin kendi menfaatlerine uygun hükümler koyduklarına dair iddiaya gelince, burada da bazı tutarsızlıklar göze çarpmaktadır. Şöyle ki fukahayı cinsiyetçilikle suçlayanlardan bazıları “fukahanın kadınların lehine birçok hüküm verdiğini de belirtmeliyiz.”⁵⁶ demişlerdir. Fakat onların bazı meselelerde kendi lehlerine hüküm verirken başka hususlarda neden kadınların lehine hareket ettiklerine değinmemiş, yani fakihlerin bu mütenakız tavrına dair bir izahta bulunmamışlardır.

Başka bir araştırmacı ise şunu demiştir: “İslam hukukunun reform öncesindeki bazı özellikleri zamanına göre oldukça ilerici olmalarıyla bugün bizleri şaşırtmaktadır. Mesela, bir kadın akıl balığ olduğunda, yani ergenliğe ulaştığında bir erkek gibi bağımsız ve eksiksiz olarak mal mülk edinme hakkına sahipti. Ne kocası, ne babası, hiçbir erkek onun mülküne sahip olma, bu mülkü kullanma veya elden çıkarma hakkına sahip değildi.”⁵⁷

Bu tespiti yapan yazar şu ifadeleri kullanmıştır: “Evlilik içi ilişkilerde gördüğümüz türden, çoğu hakkı (boşama, çocuğun velayeti, vs.) büyük oranda erkeğe has kılan açık ayrımcılık, toplumdaki maddi varlıklara erişimle ilgili meselelerde görülmüyordu.”⁵⁸

Makalenin giriş kısmında belirtildiği üzere bu araştırmada kadınların aleyhine olduğu düşünülen hükümler bahis konusu edilmeyeceği gibi, lehine sayılan ahkamdan da söz edilmeyecektir. Zira bunlar ayrı araştırmaların konusudur.⁵⁹ Ancak araştırma boyunca dolaylı olarak zikredilen hususlar yanında şu örnek de esasen konuya dair bir kanaat oluşturmak için yeterlidir. Hanefi mezhebine göre, genellikle erkeklerin haberdar olamadıkları hususlarda tek kadının şahitliği geçerli kabul edilmektedir.⁶⁰

Erkek fukahanın kendilerine uygun hükümler koyduğunu savunan pek çok yazarın, şer’i mahkeme kayıtları hususunda da aynı tavrı sergiledikleri görülmektedir. Zira burada da kadınlar lehine çokça örnekten bahsetmekte oldukları halde fıkıhçı-hâkim erkeklerin kendi cinsleri aleyhine verdiği bu tür hükümlere dair bir izah yapmakta zorlandıkları müşahede

⁵⁶ Yasdımın, *Aile Hukuku ile İlgili Hadislerin Tahlili*, 262.

⁵⁷ Tucker, *İslam Hukukunda Kadın*, 57.

⁵⁸ Tucker, *İslam Hukukunda Kadın*, 57-58.

⁵⁹ Kadınların özellikle aile hukukundaki konumları hakkında bk. Merve Yiğitoğlu, *İslam Aile Hukukunda Kadının Hak ve Sorumlulukları* (İstanbul: Kitâbi Yayınları, 2019).

⁶⁰ Mustafa Özcan, *İslam Hukukunda Şahitlik Sistemi ve Türk Usul Hukuku ile Mukayesesi* (İstanbul: Ark Kitapları, 2021), 289.

edilmektedir. Nitekim bir araştırmacı Osmanlı şeriat mahkemelerinde görülen rastgele 140 dava üzerinde yaptığı çalışmada bu mahkemelerde kadınların erkeklere karşı açılan 22 davadan 17'sini kazanmış olduklarına yer vermiştir. Ancak bu araştırmayı nakleden Tucker fukahayı takip eden hâkimlerin bu çelişkili tavrına bir izah getirmemiştir.⁶¹

Fukahaya yönelik tenkitlerin eşitlik varsayımı üzerinden hareket etmesi sebebiyle fıkıhın kendine has mantık ve sistematiğini anlama ve konumlandırma zorlanıldığı söylenebilir. Fıkıhta kadınların lehine görülen hükümler ile aleyhine sayılanlar arasında belli bir usul ile delillerden istinbat noktasında esasen bir fark bulunmamaktadır. Şöyle de denebilir: Fıkıhta meselelerin hükmünü tespit hususunda cinsiyet değil, delil esastır. Eğer bir hüküm çıkarılırken herhangi yanlış yapılmış ve buna başka bir fakih muttali olmuşsa, bunu tashih etmeyi kendisine vazife bilmiştir. Nitekim yukarıda bazı örneklerine yer verildiği üzere, klasik usule uyarak hükmü tespit edilen fıkhi meselelerde kadın ve erkek fukaha ve araştırmacıların yaklaşımında bir fark bulunmamaktadır. Dolayısıyla asıl meselenin cinsiyetten ziyade zihniyet meselesi olduğu söylenebilir.

Burada değinilmesi gereken son bir husus daha bulunmaktadır. Gerek fıkıh literatürü gerek tabakat eserleri ve daha pek çok alanda yazılmış kitaplarda incelenince ulema ve fukahanın pek çok meseleyi müzakere edip muhaliflerin içtihat ve görüşlerini tenkit ettiklerini ve zaman zaman da birbirlerini yerdiklerini görmek mümkündür. Bu durum esasen İslam'ın ilk dönemlerinden beri devam edegelen bir kontrol mekanizmasının varlığıyla ilgilidir. Tashih ve tenkit ameliyesi farklı mezhepler arasında geçerli olduğu gibi, mezheplerin kendi içerisinde de bu kontrol mekanizması varlığını sürdürmüştür. Gazalî (ö.505/1111) ve İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) gibi pek çok âlim; fakihlerin hatalarına dikkat çekmiş, farklı yönlerden onları ciddi tenkitlere tabi tutmuşlardır. Fakat bunların arasında cinsiyetçilikle ilgili herhangi bir eleştiriye rastlanmamaktadır. Hatta İbnü'l-Cevzî tam manasıyla ilk kadın-aile ilmihali sayılabilecek *Ahkâmu'n-nisâ* adlı eserini yazarak

⁶¹ Tucker, *İslam Hukukunda Kadın*, 47. "İslam geleneğini bir çırpıda erkek egemen diye suçlayıp bunu ispatlamak için cimbrizla deliller aramak bilimsel tavra da aykırıdır. İslam tarihinin tarihsel pratiğindeki kadının yeri; mahkeme kayıtları, seyahatnameler, biyografi kaynaklarındaki kadın bölümleri, edebi metinler üzerinde yapılacak çalışmalarla objektif olarak ortaya çıkarılması gerekirken; sürekli geleneği suçlayıcı ve aşağılayıcı örnekler aramak ve altı boş genellemeleri bilimsellik adı altında pazarlamak en hafif tabiriyle aymazlıktır. İslam medeniyetinin tarihsel pratiğine baktığımızda; kadının aşağılandığı, eve hapsedildiği, üreticilikten ve çalışma hayatından uzak kaldığı gibi önyargıların gerçeğe uymadığı görülür." Polat, "Peygamber'in Sünneti Işığında Toplumsal Cinsiyet Meselesine İlişkin Çözüm Önerileri", 161.

kadınların daha çok ilme ihtiyaç duyduklarını, ilim öğrenmeleri için hiçbir engelin bulunmadığını hadislerle izah etmiştir.⁶²

Sonuç

Klasik dönemde fukahanın ve toplumun esasları ve öncelikleri farklı iken günümüzde modern ve postmodern algıların büyük bir tesir icra ettiği görülmektedir. Bu algılara göre hareket ederek kadın meselesine yaklaşan çağdaş araştırmacı ve yazarların birçoğu İslam tarihinin hemen her döneminde modern anlayışa uygun kadın tipini bulmak için çalışmaktadırlar. Yani araştırılan kadın tarihte yaşayan kadın değildir. Dolayısıyla onlar çağdaş anlayışa uygun olarak tasavvur edilen kadını tarihte aramakta, bulamamanın faturasını erkek ulema ve fukahaya kesmektedirler. Buldukları kadınları ise modern kadın algısıyla görmek, anlamak ve konumlandırmak amacıyla bazı bilgi ve delili ya dikkate almamakta yahut farklı değerlendirmeye çalışmaktadırlar.

Modernizmin İslam dünyasına girişinin ilk yıllarında kadınların Müslümanlar tarafından geri plana itildiği iddiaları zamanla fukahanın cinsiyetlerine yönelik ithamlara evrilmiştir. Böyle bir atmosferde ortaya atılan ve fıkhî meselelerin hükmünü tespitite erkek fukahanın kendi cinsleri lehine hüküm verdiklerine dair iddialar tutarsızlıklarla malul, ideolojik bir söylem görünümündedir. Tıpkı modernizm ve tarihselcilikte olduğu gibi, burada da Batı'nın vâkiasını, buna bağlı olarak kadın-erkek eşitliğini esas kabul edip diğerlerini ona göre konumlandıran bir bakış söz konusudur.

725

Fıkın erilliği hususundaki iddialar ilmîlikten çok ideolojik olduğundan yer yer sathilik ve çoğunlukla da tutarsızlıkla malüldür. İddia sahiplerinin önemli bir kısmının bu hususta kalem oynatırken tarihte kadın fakihlerin de bulunup bulunmadığına dair herhangi bir araştırmaya gerek duymadıkları görülmektedir. Fıkın faaliyetini kadınların yürütmesi halinde erkeklerin kendilerine yönelteceği benzer eleştirilere verebilecekleri bir cevabın olmaması da düşündürücüdür. Fukahayı keyfilikle itham eden bu tür iddiaların bütün dinî bilgi ve kaynakların yanlışlığını savunmaya götürmesi de diğer önemli bir meseledir.

Bu bağlamda işaret edilmesi gereken bir husus da şudur: Geçmişte Allah Resûlü ile başlayıp asırlarca devam eden İslam toplumundaki kabul ve uygulamalar ile hemen her alandaki müsellemlâtin ciddi kritiğe tabi tutularak sorgulanıp belli bir usule uygun olarak naslardan istinbat edilen

⁶² Nedim Urhan, *İbnu'l-Cevzi ve Ahkâmü'n-Nisâ Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989), 73.

hükümler, “kişisel ve tarihsel” görüşler olmakla nitelenirken, aynı kişisellik ve tarihselliğin “yeni” görüşler için de söz konusu olduğu dikkatlerden kaçmışa benzemektedir.

Nihai olarak, fukahanın erkeklerden oluştuğu, kadınları ilim alanından dışladıkları, kendileri erkek olduğu için menfaatlerine uygun hükümler koydukları yönündeki iddialar kendi içerisinde pek çok çelişkiler barındırdığı gibi, ciddi sonuçlara da sebep olacak mahiyettedir. Bu iddiaların ayrıca tarihi vakıya uymadığını da eklemek gerekir.

Kaynakça

Atay, Hüseyin vd. *İslam Gerçeği*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1995.

- Ayaz, Hacer. *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İdealinde Müslüman Kadın Olmak: İslâmî Feminist Kadınların Dinî Geleneğe Yabancılaşma Sorunu*. Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Bilgin, Beyza. *İslam'da Kadının Rolü Türkiye'de Kadın*. Ankara: Konrad Adenauer Vakfı Türkiye Temsilciliği, 2001.
- Demirci, Havva. *Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadın Fıkıhçılar*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Duman, Vildan Sali. *Fukahanın Kadın Tasavvuru*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Gürkan, Senem - Perşembe, Erkan. "İslam Kadın İlmihallerinde Kadının Toplumsal Hayattaki Yeri: Kadın ve Erkek İlmihal Yazarları Üzerine Bir Karşılaştırma," *Turkish Studies: Comparative Religious Studies*, 25/2 (2020), 211-222.
- Hoyladı, Adnan. "Hanefî Çevreler Özelinde Kadınların Fıkıh İlimine İlgisi," *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 26/1 (2022), 5-11.
- İğbâriyye, Ahlâm Muhammed. *Şehâdetü'n-nisâ - dirâse fıkhıyye kânuniyye mukârane*. el-Halîl: Câmîatü'l-Halîl Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-Ulyâ, Yüksek Lisans, 1431/2010.
- Kara, İsmail. *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.
- Kara, İsmail. *Müslüman Kalarak Avrupalı Olmak*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.
- Kara, İsmail. *Şeyh efendinin Rüyasındaki Türkiye*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998.
- el-Kevserî, Muhammed Zâhid. *Makâlâtü'l-Kevserî*, çev. Ebubekir Sifil. İstanbul: Rihle Kitap, 2015.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. "Dini Yayıncılıkta İlmihaller ve Temel Dini Bilgiler Meselesi (Dini Yayıncılıkta İlmihaller)," *Türkiye I. Dini Yayınlar Kongresi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Kureşî, Abdülkâdir. *el-Cevâhiru'l-mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*. Haydarabad: Matbaatu Meclisi Daireti'l-Mearif, 1332.
- Mehdiyev, Gülsüm. *Başkalaşmış Kadınlar*. İstanbul: Hayat Yayınları, 2020.

- Özcan, Mustafa. *İslam Hukukunda Şahitlik Sistemi ve Türk Usul Hukuku ile Mukayesesi*. İstanbul: Ark Kitapları, 2021.
- Polat, Selahattin. "Peygamber'in Sünneti Işığında Toplumsal Cinsiyet Meselesine İlişkin Çözüm Önerileri" *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet II*. ed. Mehmet Faruk Bayraktar. 137-209. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- Seyyid Bey. *Usûl-i Fıkıh – Medhal*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Şişman, Nazife. "Takdim". çev. Zeynep Esra Koca. *İslam Hukukunda Kadın, Aile ve Toplumsal Cinsiyet*. mlf. Judith E. Tucker. 13-19. İstanbul: Açılım Kitap, 2015.
- Tahâvî, Ebu Cafer. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. thk: Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1415/1494.
- Taslaman, Caner –Taslaman, Feryal. *İslam ve Kadın*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2019.
- Tucker, Judith E. *İslam Hukukunda Kadın, Aile ve Toplumsal Cinsiyet*, çev. Zeynep Esra Koca. İstanbul: Açılım Kitap, 2015.
- Tuksal, Hidayet Şefkatli. *Kadın Karşısı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*. Ankara: Otto Yayınları, 2012.
- Urhan, Nedim. *İbnu'l-Cevzi ve Ahkâmu'n-Nisâ Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989.
- Yaman, Ahmet. *Fetva Usulü ve Adabı*. İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017.
- Yasdıman, Necla. *Aile Hukuku İle İlgili Hadislerin Tahlili, Tenkidi ve Mezhep İmamlarının Anlayışları*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Yılmaz, Taha. *Asr-ı Saadette Kadın Sahabiler ve İslam Hukukuna Katkıları*. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2022.
- Zerkeşi, Bedruddîn. Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler, çev: Bünyamin Erul. Ankara: Otto Yayınları, 2017.